

رقابت و انحصار بین بانک‌ها و مؤسسات اعتباری (ساختار مالکیت، شکل حقوقی و کارکرد)

دکتر محمود باقری
محمد صادقی، نفیسه شوشی نسب
سیاوش سفیداری و فرزاد نیکبخت

- رقابت و انحصار بین بانک‌ها و مؤسسات اعتباری (ساختار مالکیت، شکل حقوقی و کارکرد)
- پدیدآورندگان: محمود باقری، محمد صادقی، نفیسه شوشی‌نسب، سیاوش سفیداری، فرزاد نیکبخت
- ناشر: انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس
- کارشناس چاپ: سیدعلی اصغر حسینی
- کارشناس تولید: علی اسماعیل‌پور
- طراح جلد: سیداحمد موسوی
- چاپ اول: زمستان ۱۳۹۵
- قیمت: ۳۰۰/۰۰۰ ریال
- شمارگان: ۵۰۰ نسخه
- چاپ و صحافی: اسپید
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۷۲-۱۹-۲

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

عنوان و نام پدیدآور: رقابت و انحصار بین بانک‌ها و مؤسسات اعتباری (ساختار مالکیت، شکل حقوقی و کارکرد) / محمود باقری...
[و دیگران].

مشخصات نشر: تهران: شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس، انتشارات بورس، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۳۵۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۷۲-۱۹-۲

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: محمود باقری، محمد صادقی، نفیسه شوشی‌نسب، سیاوش سفیداری، فرزاد نیکبخت.

یادداشت: کتابنامه: ص ۳۳۱ - ۳۵۰.

موضوع: بانک و بانکداری - ایران / Banks and banking -- Iran

موضوع: بانک و بانکداری - ایران -- جنبه‌های حقوقی / Banks and banking -- Iran -- Legal aspects

شناسه افزوده: باقری، محمود، ۱۳۴۴ -

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ HG۳۲۷۰/۲/۶۷

رده‌بندی دیویی: ۳۳۲/۱۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۸۱۲۹۹

فهرست مطالب

فهرست مطالب.....	۱
سخن ناشر.....	۱
پیشگفتار.....	۳
مقدمه.....	۷
بخش نخست: تعادل بین سهم مالکیت خصوصی و دولتی در بانکها.....	۱۳
درآمد.....	۱۵
فصل نخست: مالکیت بانک: دولتی یا خصوصی؟.....	۱۷
مبحث نخست: دلایل طرفداران مالکیت دولتی بانکها.....	۲۵
مبحث دوم: دلایل طرفداران خصوصی سازی و مالکیت خصوصی بانکها.....	۲۸
مبحث سوم: آماری از خصوصی سازی بانکها در کشورهای مختلف.....	۳۱
فصل دوم: عوامل مؤثر، معیارها و شاخص ها در خصوصی سازی بانکها.....	۳۴
مبحث نخست: نقش ساختار بانکی و نظام مالی.....	۳۴
مبحث دوم: عقلایی بودن وضع مقررات بانکی.....	۳۸
مبحث سوم: کارایی و ثبات در عملکرد بانک و ایجاد فضای رقابتی بانکی.....	۴۱

ب □ رقابت و انحصار بین بانک‌ها و مؤسسات اعتباری

- فصل سوم: اخذ وثایق و تضمینات لازم از بخش خصوصی و نقش بانک‌های خارجی..... ۴۶
- فصل چهارم: بررسی مبانی قانونی خصوصی‌سازی بانک‌ها در ایران و تغییرات آن در جهت مقررات زدگی..... ۴۸
- بخش دوم: ساختار مالکیت بانک‌ها در بازار بورس و اوراق بهادار..... ۶۱
- درآمد..... ۶۳
- فصل نخست: بررسی ماده (۵) قانون اصلاح موادی از برنامه چهارم توسعه..... ۶۵
- مبحث نخست: بررسی ساختار مالکیت: تمرکز یا پراکندگی؟..... ۶۵
- مبحث دوم: رابطه بین تمرکز مالکیت و کارآمدی بانک‌ها..... ۶۷
- فصل دوم: نحوه توزیع مالکیت در صورت قبول ساختار سهامی عام..... ۶۹
- فصل سوم: چگونگی تعیین و مقررات در زمینه تعداد سهامداران..... ۷۰
- فصل چهارم: رابطه بین تمرکز مالکیت و راهبری آسان‌تر شرکت..... ۷۲
- فصل پنجم: بررسی حاکمیت داخلی یا خارجی بودن..... ۷۴
- فصل ششم: دلایل تصریح لایحه الحاق یک تبصره به ماده (۵) قانون اصلاح موادی از برنامه چهارم توسعه..... ۷۸
- مبحث نخست: ابهامات و موارد مربوط به ماده (۵)..... ۷۸
- مبحث دوم: بررسی مصوبه الحاق تبصره به ماده (۵)..... ۷۹
- مبحث سوم: بررسی نظرات موافقان و مخالفان..... ۸۰
- بخش سوم: ساختار شرکتی بانک‌ها و حاکمیت شرکتی..... ۸۵
- درآمد..... ۸۷
- فصل نخست: ساختار شرکتی بانک..... ۸۸
- فصل دوم: تئوری ذی‌نفعان و اهمیت آن در حقوق شرکت‌ها از دیدگاه بانک‌ها..... ۹۴
- فصل سوم: حاکمیت شرکتی و مسائل مربوط به آن در راستای اصلاح مال در سیستم بانکی و قوانین بانکداری..... ۹۷
- بخش چهارم: کلیات بانکداری و مبانی قانونی بانکداری در ایران..... ۱۰۱
- فصل نخست: بانکداری و اهمیت و نقش بانک در اقتصاد..... ۱۰۳
- مبحث نخست: فواید وجود بانک در اقتصاد..... ۱۰۴
- مبحث دوم: اصول حاکم بر عملیات بانکی..... ۱۰۵
- فصل دوم: مبانی قانونی بانکداری در ایران..... ۱۰۶
- مبحث نخست: تاریخچه..... ۱۰۶
- مبحث دوم: قانون پولی و بانکی کشور..... ۱۰۷

فهرست مطالب □ ج

مبحث سوم: قانون عملیات بانکی بدون ربا.....	۱۰۸
بخش پنجم: ساختارها و اصول نظارت بر بانکها.....	۱۰۹
فصل نخست: ساختار نظارتی بر بخش بانکی.....	۱۱۲
مبحث نخست: اهمیت وجود یک ساختار برتر نظارتی بر فعالیت بخش بانکی.....	۱۱۲
مبحث دوم: تحلیل کارایی سیستم نظارتی متمرکز و غیرمتمرکز بر بانکها از منظر رقابت.....	۱۱۴
مبحث سوم: بررسی تمرکز فعالیت‌های نهادهای ناظر بانکی در ایران.....	۱۲۰
مبحث چهارم: تأثیر استقلال نهادهای عالی نظارت بر بانکها از منظر آزادسازی مالی.....	۱۲۱
مبحث پنجم: تحلیل تفکیک نظارت از سیاستگذاری پولی.....	۱۲۴
مبحث ششم: تحلیل نقش نهادهای نظارت بر بانکها در کشورهای با اقتصادهای باز در حال توسعه.....	۱۲۸
مبحث هفتم: ساختار نظارتی در ایران.....	۱۳۰
مبحث هشتم: ساختار عالی نظارتی در سایر کشورها.....	۱۳۹
فصل دوم: اصول نظارت بر بانکها.....	۱۴۴
مبحث نخست: معرفی اصول نظارت بر بانکها و نقش کمیته بال.....	۱۴۴
مبحث دوم: مفهوم مقررات احتیاطی.....	۱۴۵
بخش ششم: اعمال حقوق رقابت بر بانکها.....	۱۶۳
درآمد.....	۱۶۵
فصل نخست: مبانی و کلیات حقوق رقابت.....	۱۶۹
مبحث نخست: مفهوم حقوق رقابت.....	۱۷۰
مبحث دوم: تاریخچه حقوق رقابت.....	۱۷۲
فصل دوم: حقوق رقابت و رژیم حقوقی حاکم بر بانکها.....	۱۷۷
مبحث نخست: حوزه اعمال حقوق رقابت بر بانکها.....	۱۷۸
مبحث دوم: الزامات قانونی اعمال رقابت بر بانکها.....	۱۸۲
فصل سوم: تعارض حقوق رقابت و الزامات احتیاطی بانکها.....	۱۹۲
مبحث نخست: ارتباط رقابت و ثبات با ویژگی‌های خاص بخش بانکی.....	۱۹۲
مبحث دوم: تحلیل تطبیقی قوانین و ضمانت اجرای حقوق رقابت در بخش بانکی.....	۲۴۵
مبحث سوم: بررسی اعمال حقوق رقابت بر بانکها در کشورهای نمونه.....	۲۹۶
اصلاحات و پیشنهادات در مورد پیش‌نویس قانون بانکداری.....	۳۰۷
نخست: ملاحظات مبنایی و نظری.....	۳۰۹

د □ رقابت و انحصار بین بانک‌ها و مؤسسات اعتباری

۳۱۰.....	دوم: ملاحظات حقوقی خاص و قانون بانکداری
۳۱۱.....	هماهنگی اجزای قانون بانکداری جامع و نظرات پیرامون اجزاء آن
۳۱۱.....	فصل نخست: تعاریف و شمول
۳۱۲.....	فصل دوم: شرایط تأسیس مؤسسه اعتباری
۳۱۳.....	فصل سوم: شرایط و نحوه فعالیت مؤسسات اعتباری
۳۱۵.....	فصل چهارم: نظارت
۳۱۶.....	فصل پنجم: مقررات انتظامی
۳۱۹.....	نتیجه گیری
۳۳۱.....	منابع و ه آخذ
۳۳۱.....	منابع فارسی
۳۳۶.....	منابع لاتین
۳۴۸.....	قوانین و مقررات

سین ناشر

شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس وابسته به سازمان بورس و اوراق بهادار، باهدف توسعه ابزارها و زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در بازار سرمایه، در سال ۱۳۸۳ تأسیس گردید. این شرکت از بدو تأسیس اقدام به خدمت‌رسانی به آحاد جامعه در خصوص موضوعات مرتبط با بازار سرمایه خود از جمله این خدمات می‌توان به راه‌اندازی پایگاه اطلاع‌رسانی بازار سرمایه ایران^۱، راه‌اندازی سامانه اینترنتی تالار مجازی بورس ایران^۲ باهدف آموزش و آشنایی علاقه‌مندان به سرمایه‌گذاری در بورس ایران با سازوکار مناسب سرمایه‌گذاری، طراحی نرم‌افزار مدیریت بورس همراه باهدف تسهیل دسترسی فعالان بازار سرمایه به اطلاعات بازار از طریق گوشی تلفن همراه و بسیاری از فعالیت‌های دیگر اشاره نمود.

^۱ به نشانی: www.sena.ir

^۲ به نشانی: www.irvex.ir

۲ □ رقابت و انحصار بین بانک‌ها و مؤسسات اعتباری

یکی از فعالیت‌های اصلی این شرکت در راستای اطلاع‌رسانی و خدمت‌دهی در بازار سرمایه ایران، نشر کتب مختلف و متعدد مرتبط با مسائل مالی و سرمایه‌گذاری است، به همین منظور شرکت در سال ۱۳۹۰، با اخذ مجوز رسمی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، انتشارات بورس را تأسیس نمود. انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس، با هدف نیل به مرجعیت کتب مالی به‌طور عام و کتب مرتبط با سرمایه‌گذاری به‌طور خاص، در داخل کشور اقدام به نشر کتب می‌نماید. امید است انتشار این‌گونه کتب، گامی مؤثر در راستای اعتلای دانش و توانمندی فعالان بازار سرمایه برداشته شود.

پیشگفتار

فقدان دانش و فهم از ماهیت بانک و باندداری مسائل و مشکلات عدیده‌ای را در سال‌های اخیر برای نظام مالی ایران از منظر حقوقی بوجود آورده است. فروکاهیدن مسائل حقوقی پیرامون بانک به صرف روابط قراردادی منتهی در گنجاندن روابط بانکی و بازار پول در قراردادهایی که در واقع مختص بازار سرمایه هستند، ما را از دیگر ابعاد حقوقی بانک و باندداری غافل کرده و به تبع این اتفاق، حق بانک به مسائل متداول و عموماً قراردادی محدود شده است.

کتاب حاضر در قالب چندین طرح پژوهشی، در پاسخ به این کاستی‌ها و طرح مسائل حقوقی دیگر؛ مانند ساختار شرکتی، ساختار مالکیتی، نسبت خصوصی و دولتی بودن بانک‌ها و نیز موضوع رقابت و انحصار در خدمات بانکی در دستور کار قرار گرفت.

ظهور بانک در بازار پول دو هزینه مهم معاملاتی را کاهش داد که در بازار غیرمتشکل باعث هزینه بالای پول می‌شد. این وضعیت قبل از تأسیس بانک در ایران نیز وجود داشته است که خود منجر به ظلم‌ها و فسادهای زیادی در جوامع سنتی می‌شد. بانک

بماهو یک واسطه، از سویی هزینه بی‌اعتمادی بین طرفین قرارداد تأمین مالی را کاهش می‌دهد. از طرفی دیگر نیز به‌عنوان یک شخصیت حقوقی و شرکت، هزینه معاملاتی در اقتصاد مدرن را کاهش می‌دهد و موجب همگانی شدن تأمین مالی می‌شود. اما این امتیاز بزرگ اجتماعی که در بانک مستتر است و حق قبول سپرده را به یک شرکت خصوصی می‌دهد، ممکن است سؤالاتی را در خصوص مسؤولیت‌های اجتماعی بانک مطرح کند، و اینکه اصولاً آیا بانک باید خصوصی باشد و یا دولتی، یا اینکه نسبت دولتی بودن چنین نهاد سودآوری که در تخصیص منابع کمیاب پولی نقش دارد چگونه باید باشد. در این کتاب با یک مطالعه تطبیقی سعی در یافتن یک سطح بهینه بین نسبت دولتی و خصوصی کردن بانک‌ها در ایران شده است و از این طریق موضوع عدالت توزیعی در دسترسی به منابع مالی ممکن است با اهرم دولتی بودن بانک‌ها و یا الزام بانک‌های خصوصی به اعطاء تسهیلات تکلیفی، ممکن است گزینه‌ای برای ایجاد عدالت در بازار پول باشد.

در ادامه این بحث موضوع توزیع و یا تمرکز مالکیت بر سهام بانک‌ها مطرح می‌شود و دلایل له و علیه تمرکز مالکیت بر سهام بانک‌ها مطرح می‌شود. این که فارغ از درصد قابل قبول برای مالکیت بر سهام، حدودی بر مالکیت اشخاص اعم از حقوقی و حقیقی بر سهام بانک‌ها تعیین می‌شود، حکایت از یک فلسفه اقتصادی خاصی در توزیع ثروت و قدرت در جامعه دارد که البته در ایران و با توجه به عدم شفافیت در خصوص ذی‌نفع مشترک، ممکن است این هدف تأمین نشود. در هر حال این محدودیت بیانگر یک دیدگاه چپ‌گرایانه است که به عدالت توزیعی بیش از کارآمدی و تخصیص بهینه منابع مالی توجه دارد. این موضوع با الزام بانک به اینکه در قالب شرکت سهامی عام باشد نیز ارتباط پیدا می‌کند تا منافع ناشی از این پدیده سودآور اقتصادی در سطح جامعه توزیع شود. در مقابل، یک نگاه راست‌گرایانه اقتصادی به نقش بلند مدت بانک در توسعه اقتصادی و منافع بلند مدت اجتماعی توجه دارد و بر این اساس تمرکز مالکیت باعث تمرکز در مدیریت و کارآمدی بانک، و در نتیجه تخصیص بهینه منابع مالی خواهد شد.

موضوع دیگری که در صورت خصوصی شدن بانک‌ها بیشتر معنا پیدا می‌کند، مسأله اعمال حقوق رقابت در روابط بانکی است. پوشیده نیست که اگر پول، بازار داشته باشد لاجرم واسطه‌های این بازار در هر دو سوی عرضه و تقاضای پول و خدمات بانکی ممکن است به ضرر مصرف‌کنندگان اعتبار و یا سپرده‌گذاران اقدام به تقسیم بازار و یا تعیین مصنوعی نرخ بهره و یا سود نمایند. این موضوع در سال‌های اخیر در بازار پولی بین بانکی در لندن اتفاق افتاد که با واکنش شدید مقامات مالی و حقوق رقابت انگلستان راجه شد. در ایران نیز با افزایش بانک‌ها و مؤسسات اعتباری خصوصی ممکن است این وسوسه‌ها وجود داشته باشد. مع‌هذا در بازار پول و فعالیت بانکی با توجه به اینکه خسارات بابت در کاهش قیمت پول و یا قیمت خدمات بانکی ممکن است به بروز ریسک سیستماتیک و در نتیجه فروپاشی مالی بیانجامد، رقابت و اعمال حقوق رقابت مطلوبیت معنایی ندارد و حدی از انحصار و عدم شفافیت پذیرفته شده است.

در کتاب حاضر سعی شده است در حد امکان مباحث فوق طرح و بررسی شود. اینجانب امیدوارم این اثر فتح بابی باشد برای ظهور تحقیقات بومی، مسأله‌محور و بین‌رشته‌ای. در اینجا بر خود لازم می‌دانم که از همکارانی که در به‌وجود آوردن این اثر مشارکت داشته‌اند، تشکر نمایم. همچنین از بابت آقاء دکتر محمود خادمان، آقای کیارش اشرف، آقای جعفرصادق شکرنژاد و سرکار خانم نگین کشاورزی بهادری که در مراحل مختلف و اصلاح متن این کتاب همکاری داشتند، تشکر را می‌نمایم.

محمود باری

دانشیار دانشکده حقوق

و علوم سیاسی دانشگاه تهران